

”Jag ville bli något!” Kvinnors drömmar om utbildning på 1950-talet i Svenskfinland

Lena Marander-Eklund

Jag har höga ideal och stora framtidsdrömmar. Jag vill bli något! Läkare, journalist, författare [...] Jag vill resa utomlands och tala främmande språk flytande, och se vackra platser, höra fin musik... [...] Jag vill inte gifta mig om ett par år, få barn och sen skulle det vara lika enahanda år efter år tills ungarna är stora nog, och man blir ensam igen. Nej, nej, och åter nej. Jag vill och jag ska ll försöka (KLiv 1).

Citatet är ett utdrag ur en ung kvinnas, ”Esters”, dagbok från 1950-talet. Ester som är född i början av 1920-talet, uttrycker här en önskan om att få förverkliga sina drömmar om yrkesutbildning. I starka ordalag skriver hon att äktenskap och barn inte är något hon önskar för egen del. Hon har spärrat orden *vill* och *skall* för att med emfas markera att hon ville bli ”något”, det vill säga utbilda sig, få en profession och på så sätt en plats i det offentliga rummet. Dagboksanteckningen ingår i en skriftlig levnadsberättelse som kom till som svar på uppmaningen om att berätta om sitt kvinnoliv som Institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi utgav år 1995. I min läsning av levnadsberättelserna fastnade jag för Esters relativt starka sätt att uttrycka sig. Varför uttrycker hon en så stark önskan om att ”bli något” och hur kan denna önskan förstås kulturellt? Vilka möjligheter fanns det för en ung kvinna ur medelklassen på 1950-talet som denna önskan kan relateras till?

I denna artikel kommer jag att diskutera kvinnors framtidsdrömmar om utbildning på 1950-talet med utgångspunkt i ett material som relaterar till hemmafruns position i Svenskfinland.¹ Det är fråga om arkiverat material såsom frågelistor och intervjuer, levnadsberättelser och intervjuer gjorda med kvinnor som varit hemmafruar största delen av sina liv.² För uppgiften har jag även tagit del av veckotidningarna *Hemmets veckotidning* och *Femina*, delar av årgångarna

1 Denna artikel är ett delresultat av Finlands Akademiprojektet Happy Days? The Everyday life and nostalgia of the extended 1950s (FA 137923)

1951, 1955 och 1959 och av uppslagsboken *Naisen kirja* [Kvinnans bok] från år 1956.³ Framtidsdrömmarna tolkar jag som en dröm om ett eget rum eftersom utbildning och yrkesutbildning under denna tid framställs som en väg ut i samhället (jfr Korppi-Tommola 2001: 108). Rätten till högre utbildning var en av de första reformer som kvinnorna stred för (Myrdal & Klein 1957: 21). Utbildning var sålunda ett sätt att öppna dörrar som tidigare var stängda för kvinnor, att skapa sig något eget – ett eget rum för att kunna bli någon i samhällets och egna ögon. Parallellen till Virginia Woolfs roman *Ett eget rum* (1958 [1929]) är ett medvetet drag. Fokus ligger på hur kvinnorna omtalar de utbildningsmöjligheter som de upplevde var aktuella under efterkrigstiden, också de gånger yrkesutbildning omöjliggjordes på grund av äktenskap. Det visar sig att drömmen om utbildning under denna tid konkurrerar med en annan dröm, nämligen drömmen om äktenskap, hem och familj, om kvinnans status som gift samt hennes ambition att vara en god hustru och mor. Enligt Aura Korppi-Tommola kännetecknades 1950-talet i Finland av att kvinnorna visserligen var yrkesutbildade och hade intresse för förvärvsliv men att traditionen ändå erbjöd dem en hemmafrutillvaro (Korppi-Tommola 2004: 18).

Min analytiska utgångspunkt är de små individuella berättelsernas relation till omgivande stora berättelser. De små berättelserna representeras av mitt empiriska material, frågelistsvaren, levnadsberättelserna och

2 Kvinnorna som jag intervjuat har jag gett fingerade namn. Förutom Ester, som skrivit sin levnadsberättelse inom ramen för uppdraget Kvinnoliv i Svenskfinland, möter vi här Ebba, Elsa, Wilma och Nellie som alla har varit hemmafruar större delen av sitt vuxna liv och som jag intervjuat. Det övriga materialet som används består av noteringar av hemmafruns livsvillkor i frågelistor och intervjuer från Folkkultursarkivet (SLS) och Cultura, Folkloristiska samlingarna (ÅA) där materialet hittats med hjälp av sökningar i databaser.

3 Trots att min forskning handlar om det svensktalande Finland har jag valt att läsa rikssvenska veckotidningar. Detta gör jag eftersom finlandssvenskar ofta föredrar att läsa rikssvenska veckotidningar på grund av att de upplever en språklig och i vissa fall också en kulturell gemenskap med Sverige (Lindqvist 2001: 383).

intervjuerna medan de stora berättelserna representeras av diskursiva metaberättelser. Det handlar om att studera det meningsbärande i de små berättelserna i relation till omgivande, kollektiva berättelser (jfr Ahmed 2008: 23ff; Marander-Eklund & Östman 2011: 10). Relationen mellan en stor och en liten berättelse är fråga om en gradskillnad, eftersom alla små berättelser knyter an till de stora berättelserna i viss uträkning (Nylund Skog 2002: 45). Kvinnornas framtidsdrömmar om utbildning kan tolkas i enlighet med rådande ideal som formas med utgångspunkt i normerna. *Norm* kan definieras som regel, rättesnöre, mönster eller standard som man rättar sig efter i sitt handlande, som ett sätt att förklara hur människor väljer sina handlingar. Dessa normer påverkar oss på olika sätt så att vi endera anpassar oss enligt dem eller gör motstånd mot dem (Baier & Svensson 2009: 33ff). Idealen gav kvinnorna olika handlingsmöjligheter och på ett eller annat sätt relaterar de till de omgivande normerna, något som kommer till uttryck i mitt material.

Eftersom Ester så starkt uttrycker viljan att bli "något" låter hon påskina att utbildning och yrkesliv inte alla gånger var en självklarhet för en ung kvinna på 50-talet. Hennes önskan måste ses i relation till den då, för många urbana kvinnor ur medelklassen, rådande normen om äktenskap i första hand och moderskap i andra hand, vilket av praktiska skäl innebar en hemmafrutillvaro för många kvinnor (jfr Satka 1993:58ff). Under 1950-talet var dock förvärvsarbete relativt vanligt bland gifta kvinnor i Finland – något som jag diskuterar nedan – men i detta sammanhang diskuterar jag drömmen om utbildning främst sedd ur de kvinnors perspektiv som stannade hemma i samband med att de gifte sig. Men också det övriga samhällets syn, som här främst representeras av föräldrars och syskons inställning till kvinnors utbildning på den tiden, framkommer.

HEMMAFRUNS TIDEVARV

1950-talet omtalas ofta som hemmafruns tidevarv då urbana, medelklasskvinnor stannade hemma i samband med att de gifte sig eller senast då de fick barn (Wikander 1999: 158; Hagemann & Roll-Hansen 2005: 8). Tiden karaktäriserades av en tillbaka-till-familjen-politik, en tid då kvinnorna återgick till en hemmafrutillvaro efter att ha varit yrkesverksamma under krigsåren. Under krigsåren behövdes kvinnans insats i arbetslivet men efter det skulle männen ha tillbaka "sitt" arbete (Suonoja 1992: 383; Wikander 1999: 157). Det här är något som endast delvis stämmer för Finlands del. Undersökningar visar att de finländska kvinnorna i samband med krigsslutet inte återgick till hemmafrurollen i samma utsträckning som i andra europeiska länder. Enligt samhällsvetaren Raija Julkunen var andelen kvinnliga arbetstagare i hela västvärlden störst i Finland strax efter kriget (Julkunen 1999: 79). Redan under mellankrigstiden hade förvärvsarbete blivit alltmer vanligt bland gifta kvinnor (Tunkelo 1933). Samtidigt påpekas att den

stora majoriteten av kvinnor i arbetslivet var ogifta kvinnor (Jallinoja 1985: 251). På 1940-talet utgjorde antalet yrkesverksamma kvinnor i Finland dryga 40 procent av den yrkesverksamma befolkningen och höll sig på ungefär samma nivå ända fram till 1960-talet (*Naisten asemaa* 1970: 34; Degerman 1965: 6ff).

Andra världskriget anges som en vändpunkt gällande kvinnligt förvärvsarbete i Finland (Hytönen & Koskinen-Koivisto 2011: 10). Under krigsåren fick kvinnorna lära sig nya yrken och arbetade på byggen, som busschaufförer och som läkare (Kallioniemi 2003: 125ff). Samtidigt som kvinnorna fick gott självförtroende gällande sin arbetsförmåga genom insatser i arbetslivet under krigsåren uppfattades detta ändå som ett av kriget framtvingat undantag (Satka 1993: 90). Kvinnorna sågs som en arbetskraftsreserv med ansvar för hem och hushåll i första hand och först i andra hand som ersättare för det arbetskraftsbortfall som männens deltagande i kriget innebar (Suonoja 1992: 385). I det efterkrigstida Finland var det brist på arbetskraft. De goda erfarenheterna av förvärvsarbete gjorde att kvinnorna i stor utsträckning sökte sig till arbetslivet. Detta gjorde att kvinnors andel i yrkeslivet snarare ökade än minskade efter kriget. Attityderna till kvinnligt förvärvsarbete blev småningom alltmer positiva och yrkesarbete började ses som en normalitet (Satka 1994: 69). Tanken var att kvinnan skulle klara av att kombinera förvärvsarbete och moderskap samtidigt som detta blev en del av finländsk genusordning först på 1960-talet (Julkunen 1999: 87).

Samtidigt fanns också en tanke om att kvinnorna skulle återgå till hemmets hård med moderskap som huvudsyssla – att stanna hemma som hemmafru (Satka 1994: 93; Ollila 1990: 338). Det är denna tanke som Ester motsätter sig. För att undvika detta vill hon satsa på att yrkesutbilda sig. Men parallellt var hemmafrutillvaron en dröm för många kvinnor; en dröm om en man, barn och ett eget hem (Gunnemark 1998: 83). Hilde Danielsen påpekar att giftermål i stor utsträckning uppfattades som det enda sättet för kvinnor att få rå om sig själva, att kunna glädjas över något som var helt och hållet deras – ett hem som de kunde pyssla om (Danielsen 2002: 37; jfr Gunnemark 1998). Här är alltså två drömmar som sammanlänkas, drömmen om utbildning och drömmen om äktenskap och ett eget hem. Ester uppfattar livet hemma med barn som något enahanda och kontrasterar detta mot en tillvaro av att vara något i egna och andras ögon. Ett sätt att bli det är genom utbildning. Jag går nu över till att diskutera synen på kvinnors utbildning på 1950-talet, men inleder först med en tillbakablick.

KVINNORS UTBILDNING

I början av 1800-talet fanns ett missnöje kring kvinnors bristande utbildning, men också en tveksamhet inför densamma eftersom en offentlig skola ansågs kunna rubba kvinnans kall då hon ansågs vara avsedd för hemmets sfär. Innan de första flickskolorna grundades

fostrades flickorna i hemmet eller i så kallade fruntimmersskolor som gav tidstypisk och ståndmässig undervisning (Jauhiainen 1998: 30; Halila 1956: 9ff). De första flickskolorna grundades i Finland på 1840-talet. Utbildningen gick i stor utsträckning ut på att förbereda kvinnorna för uppgiften som hustrur, mödrar och husmödrar för att på så sätt vara fosterlandet och samhället till gagn (Wilkama 1940: 137ff). Folkskolorna blev vanligare och utbildningens betydelse ökade under 1800-talet i samband med urbaniseringen och industrialiseringen (Ollila 1998: 35). År 1866 infördes en lag om folkskoleutbildning och år 1921 infördes allmän läroplikt (Kuikka 1991: 88). Utbildningen möjliggjorde kvinnornas chanser att arbeta inom statliga ämbetsverk såsom posten och järnvägarna. Lärarutbildning och sjuksköterskeutbildning öppnades för kvinnor år 1863 respektive år 1880. Möjligheten för kvinnor att söka sig till universitet öppnades på 1880-talet då också de första samskolorna, skolor för såväl flickor som pojkar, grundades. (Ollila 1998: 36ff).

Den tidiga utbildningen för den unga kvinnan motiverades genom att den skulle säkerställa att hon fick en bra äkta make, men också för att garantera att flickorna fick hunger efter kunskap stillad (Haavio-Mannila 1968: 41). Inom borgarklassen ställdes kvinnor förut inför ett val, antingen äktenskap eller lönearbete. Hemarbete skulle komma att uppta all tid och förvärsarbete skulle då inkräkta på denna uppgift (Schänberg 2004: 22). Sociologen Elina Haavio-Mannila påpekar att kvinnor tidigare uppfostrades för att garanteras en framtid, medan medlet för framgång senare var utbildning (Haavio-Mannila 1968: 43). Ännu på 1920- och 30-talet påverkades flickors yrkesutbildning i stor utsträckning av att deras huvudsakliga uppgift ansågs vara att bli fostrare av kommande generationer. Detta innebar att man inom utbildning poängterade kunskaper inom huslig ekonomi. De första hushållsskolorna grundades på 1800-talet (Ollila 1990: 316).⁴

Sedan 1920-talet hade landet satsat på utbildning för alla, oberoende av kön, klassmässig härkomst och bostadsort. Men på 1920- och 30-talen förblev önskan om utbildning som en väg till ett yrkesliv för många på landsbygden bara en dröm (Tuomaala 2004: 355). Före krigsåren var mellanskolan medelklassens skola men på 1940- och 50-talen strävades det efter en möjlighet till utbildning för alla samhällsklasser och regioner (Lampinen 2000: 46ff). Flickorna utbildades dels till ett yrke, dels till att på bästa sätt ta hand om ett hushåll. Samtidigt uppfattades husmoderns göromål som ett yrke som krävde utbildning.⁵ Men unga kvinnor som genomgått yrkesutbildning kom inte på samma sätt som utbildade unga män att arbeta

inom den bransch som de utbildat sig för (Kaarninen 2001: 137ff). Under efterkrigstiden var satsningen på yrkesskolor av nöden på grund av den stora efterfrågan från krigsersättningsindustrin (Lampinen 2006: 46ff). Under 1950-talet var kvinnornas duglighet som samhällsmedborgare knuten till rollen som mödrar och husmödrar snarare än till yrkesutbildning.⁶ Samtidigt kännetecknas 1950-talet av ett intresse för utbildning. Utbildning sågs som ett sätt att säkerställa en trygg framtid, särskilt ur ett manligt perspektiv eftersom männen förväntades yrkesutbilda sig för att utveckla Finlands industri och för att försörja sin familj. Männen samhällsduglighet låg i att skaffa sig ett arbete som gav dem regelbunden inkomst (Rautakilpi 2003: 216; Jauhiainen 1998: 32). Samtidigt uppfattades det i det efterkrigstida Finland som kvinnans skyldighet att utbilda sig, men först efter att hon gjort sin plikt som uppfostrare (Satka 1993: 61). De unga kvinnorna hade inte alla gånger en press på sig att bege sig ut i förvärvslivet medan de unga männen skulle förbereda sig för sin roll som familjeförsörjare (Jallinoja 1985: 267). Jag går nu över till att analysera hur kvinnornas utbildningsmöjligheter omtalas i mitt material.

”JAG HADE DRÖMT OM ATT FÅ ETT YRKE”

Att utbildning var viktig syns bland annat i annonser i *Hemmets veckotidning* (HV) och i *Femina* (F) som gör reklam för brevkurser och utbildningar. Bland kursutbudet kan läsaren välja mellan kursprogram för industri och teknik, handel och kontor, teckning och nyttokonst, sociala studier, språkkurser samt realskola och gymnasium. I tidningarna uppmanas läsaren att göra upp en studieplan, att se framåt och avlägga kurser för att vara ”en modern människa” och för att skapa ”grunden för en tryggad framtid” (HV 1955/1). I vissa fall är reklamen speciellt riktad till kvinnor: ”Kurser för moderna kvinnor” (F 1951/3). Här presenteras utbildning för kontorister, expeditör och för konstindustriell verksamhet. Också inträdeskurser för sjuksköterskor, barnträdgårdslärarinnor, småskollärarinnor, sjukgymnaster, tandköterskor och telefonister omnämns, det vill säga yrken som traditionellt setts som kvinnoyrken.

I uppslagsboken *Naisen kirja* [Kvinnans bok] riktad till den moderna kvinnan av årgång 1956 presenteras möjliga yrken för kvinnor. Dessa är yrken inom hälso- och sjukvård, barnavård och barnaföstran, hantverksindustri, inom hushåll och storkök, lantbruk samt inom den merkantila branschen. Att ha ett yrke framställs inte enbart som ett sätt att klara av sitt uppehälle utan också som ett sätt att nå mental tillfredsställelse. De yrken som rekommenderas var

⁴ Högvalleminarium för huslig ekonomi grundades år 1907. Här gavs utbildning på svenska i såväl huslig ekonomi för hemmabruk, som så kallade brudkurser, som examen som hushållslärare. För många kvinnor innebar utbildningen ett sätt att få ett yrke men också att få kunskaper som de hade nytta av i sitt äktenskap (Lönnqvist 2001: 13ff).

⁵ Professionaliseringen av husmodern är ett intressant tema, men jag går inte in på det i detta sammanhang.

⁶ Antalet elever både i läroverk och högskola var på 1950-talet relativt sett hög i Finland (Waris 1961: 51ff).

sådana där arbetstillfällen fanns också för unga kvinnor som endast avlagt folkskola (Samooja 1956: 33ff). Det är i stor utsträckning samma yrken som presenteras i artikelserien "Kvinnoyrken med framtid" i *Femina* (1951/1–19). Serien riktar sig till kvinnor med råd för att sporra dem som står inför att välja sig ett yrke. Här presenteras hemkonsulentens yrke med uppgift att lära kvinnor att bli duktiga husmödrar (F 1951/1). Andra yrken som presenteras är hemvårdarinnans, en som rycker in i hemmen till exempel om husmodern är sjuk och hembiträdets, som är självständigt arbetande och yrkeskunnig. Dessa professioner är starkt kopplade till hemmet och till husmodern. Men även mera utåtriktade yrken presenteras såsom turistvärdinnans, kurators, barnpsykologens och bibliotekariens – professioner som kräver utbildning och utövas i det offentliga rummet men som karaktäriseras av omsorg.

Önskemål om utbildning är inte något som kommenteras speciellt ofta i levnadsberättelserna. I vissa fall framkommer det att kvinnorna studerat eller att de tog en examen. Utbildningsmöjligheterna framställs som goda med stora valmöjligheter under denna tid eftersom de, som en kvinna skriver, hade "hela livet framför mig" (KLiv 116). En av kvinnorna skriver om hur hon trivdes med utbildningen och att den gav henne självförtroende: "Examinerad kände jag mig stolt, viktig, färdig att stå för den utmaning samhället krävde. Jag hade stark självförtroende, ja, jag var nästan litet som en amason" (KLiv 14). Utbildningen framhävs här som såväl samhällsnyttig som viktig för den egna självkänslan. I en berättelse framgår det att önskan om utbildning var central och ett sätt att ta sig fram i livet: "Under min ungdomstid var det svårt för en fattigmansflicka att få utbildning. Jag hade hela tiden drömt om att få ett yrke, och sökte mig in som mejeripraktikant" (KLiv 70). Att högre utbildning hängde ihop med ekonomiska möjligheter framkommer också, som till exempel kvinnor som hade velat bli läkare men inte haft råd med sådan utbildning (SLS 1875, 745). Utbildningsmöjligheterna var under denna tid i viss mån sammanlänkade med samhällsklass och ekonomisk ställning. Bland annat Ebba berättar om kvinnliga skolkamrater som inte kunde få högre utbildning eftersom deras familjer inte hade råd med det.

I materialet framställs behovet av utbildning för de unga kvinnornas del på ett ambivalent sätt. Dels framkommer det uttryck för att utbildning för unga kvinnor var något synnerligen viktigt, dels att det var mindre viktigt. Kvinnornas utbildningsmöjligheter uppfattades som något eftersträvarsvårt, att slutföra samskoleutbildning var något som också flickor skulle göra och att utbildning var ett självklart mål för unga som föräldrarna understödde (IF 2000/7: 11, 42; IF mgt 2010/5). Detta gällde speciellt unga kvinnor från familjer med utbildningstradition då universitetsstudier tedde sig som en självklarhet, så som följande frågelistsvar uttrycker: "I vår familj var det en självklarhet att också flickor skulle ha en utbildning så att 'de kan stå på egna ben' som pappa

uttryckte saken" (IF 2000/7: 59). Skribenten fortsätter med att berätta hur hennes pappa var den pådrivande kraften för hennes utbildning. Hon satte en ära i att infria hans förväntningar, och hade tänkt bli lärare. I svaret framgår också att hon hoppade av efter tre år, och tog en lägre utbildning istället – här "spelade kärleken in" (IF 2000/7: 59). Den lägre utbildningen var kortare än lärarutbildningen, ett val som skribenten återger berodde på kärlek och som innebar ingående av äktenskap. Här sammanlänkas drömmen om utbildning med drömmen om äktenskap.

Papporna var således ofta den pådrivande kraften gällande de unga kvinnornas utbildning medan mammorna inte uttalade åsikter i saken: "min pappa som då själv hade studerat hade sagt att lämpliga yrken för kvinnor var tandläkare och arkitekt" (IF mgt 2006/38). Men i materialet framkommer även att kvinnans utbildningsmöjligheter inte alla gånger var så givna och att hemmet inte stödde tanken på utbildning: "Kvinnans möjlighet till utbildning var inte lika given som mannens. Själv fick jag stöd från en lärare, med uppmaning att söka till barnskötarutbildning" (IF 2000/7:7). En stark längtan efter utbildning omtalas. En kvinna skriver om hur hon arbetade som expedit i en affär men att hennes längtan efter studier tog överhand eftersom hon "kände starkt att detta inte kunde vara meningen med mitt liv" (IF 2000/7:32). Hon sökte in till en yrkesutbildning på eget initiativ utan att rådslå med sina föräldrar. I materialet återfinns också åsikter som tyder på att utbildning inte alla gånger tedde sig som så viktig. En kvinna skriver om hur hon hade tjuvat om att få sluta skolan, det vill säga lämna gymnasieutbildningen oavslutad, något som hon också gjorde men som hon ångrade senare i livet (KLiv 33). Utbildning för kvinnor framställs sålunda som något eftersträvarsvårt och modernt samtidigt som kvinnorna främst förväntades utbilda sig för yrken inom branscher för omsorg och hushåll. Utbildningsmöjligheterna relateras även till klass i och med att bristen på ekonomiska förutsättningar kunde omintetgöra en dröm om utbildning.

"FLICKOR ÄR INGET ATT SATSA PÅ – DE BARA GIFTER SIG"

Trots att utbildning uppskattades och sågs som ett sätt att skapa sig en framtid kännetecknas tiden också av att utbildning för unga, urbana kvinnor sågs som något onödigt eftersom de ändå skulle komma att gifta sig och bli hemmafruar. I Hilde Danielsens studie framkommer att högre utbildning under denna tid sågs som onödig eftersom kvinnorna "bara" skulle gifta sig. Hon framhåller ändå det faktum att utbildning sågs som önskvärd och nödvändig om kvinnorna skulle komma att förbli ogifta (Danielsen 2002: 36). På så sätt var utbildning ett sätt att säkerställa sin situation om drömmen om äktenskap, och i förlängningen ett liv som hemmafru, inte förverkligades. En kvinna berättar: "min mor ansåg att flickor ingenting är att satsa på. För det

första så gifter de sig och man har ingen nytta av dem och de ska vara hemma och sköta sitt hem, så att bara de klarar av det så är det viktigt" (IF mgt 1995/17). Hon hade velat bli diakonissa men hennes mamma ansåg det inte vara en god idé. Modern uttryckte sin åsikt: "Du vet ju att en diakonissa inte har ett värdigt liv, hon får inte gifta sig, hon får inte ha några barn" (IF mgt 1995/17). Det värdiga i livet var enligt modern att gifta sig och att få barn. Tanken om att diakonissor inte fick gifta sig är en sanning med modifikation. En diakonissa fick gifta sig men kunde då inte längre höra till den systergemenskap, som enligt tysk modell erbjöd bostad, utbildning, arbete och också trygghet inför ålderdomen.⁷ I en annan intervju framkommer att pappan, själv utan utbildning, ansåg att utbildning skulle vara onödigt för dotterns del "eftersom flickor bara gifter sig" (IF mgt 2001/84). I detta fall trotsade kvinnan sin far och utbildade sig ändå. Åsikter om behovet av utbildning relateras även här till klass men också till kön, flickor skulle ändå "bara gifta sig" det vill säga bli hemmafruar. De unga kvinnornas åsikter om utbildning relateras till föräldrarnas önskemål där de unga kvinnorna i vissa fall gör motstånd mot dem.

I materialet framkommer även att det i det efterkrigstida Finland fanns åsikter om att unga kvinnor inte skulle ta studieplatser från männen som kom hem från fronten. Här skulle männen ha förtur. Elsa berättar på följande sätt om hennes utbildningsmöjligheter under efterkrigstiden när jag frågade henne om de framtidsdrömmar hon hade som ung:

Elsa: Man var glad över *allt* som ledde till nånting. Men man förväntade sig ingenting, man var inte *van* vid det. Alltså det var *fem* år krig [...] När kriget tog slut var jag ännu så ung så jag förstod inte ens vad jag skulle förvänta mig. Men det kommer jag *ihåg* att jag ville gå till Hanken [Handelshögskolan] och min bror som hade varit fem år i kriget och kommit hem. Så han sa att sådana flicksnärtor som du, ni ska inte ta platser från dem som kommer hem från kriget. Gå istället till Lillahanken [Handelsinstitutet], sa han, om du nu prompt ska gå. Att ni gifter er ändå. Det sa *han*, han är något äldre än jag. [...] Medan jag då tyckte att jag skulle vilja bli någonting, att jag ska nog gå till Hanken, dit ska jag gå. Men jag gick nu sen till Lillahanken då bara.

Lena: På grund av hans rekommendation?

Elsa: Jo. Han tyckte att sådana som jag inte ska ta platser för de där som kommer hem från kriget.

Här var det inte föräldrarna som hade åsikter om Elsas studier utan hennes bror som tillbringade fem år vid fronten. I sitt berättande använder hon sin brors uttalande som förklaring till den yrkesutbildning hon valde. Trots en stark längtan efter högre utbildning

gav hon efter och tog en kortare merkantil utbildning på sin brors inrådan. Kvinnorna förväntades ge upp sina drömmar om högre utbildning i paritet med den uppoffring som männen gjort i kriget (jfr Holmila 2008: 5ff). Elsa omtalar också en, i hennes mening, förändrad åsikt gällande kvinnors utbildning. Att kvinnor skulle ha en yrkesutbildning sågs som något nytt och ett tecken på ett framåtsträvande samhälle. I intervju med Elsa konstaterar hon att kvinnorna, som hon som ung mamma umgicks med, hade en yrkesutbildning men trots det var hemmafruar:

Lena: Var det självklart att man som ung kvinna på 50-talet utbildade sig?

Elsa: Jo. Nej, jag ska säga det att det var väldigt *nytt* att var och en skulle försöka få ett jobb. Och jag kommer ihåg ännu, jag tror att jag väntade mitt första barn så sa en äldre gumma att hon är så *lycklig* över att nutida flickor utbildar sig. [...] Och så sa hon att hon är så lycklig över det att flickor faktiskt numera slutför, får ett slutbetyg, annat än studentbetyg eller skolbetyg. *Men* man tänkte då ibland, att vi var alla, det var flera familjer och *ALLA* fruar var utbildade till någonting och där var vi alla hemma medan mannen var på jobb.

Fokus på unga kvinnors yrkesutbildning påpekar Elsa var något nytt, något som skilde hennes generation från hennes föräldrageneration. Elsa påpekar med emfas hur unga kvinnor skulle slutföra en utbildning, bli "något" och vara yrkesverksamma. Förändringsperspektivet framkommer också i det arkiverade materialet. I ett frågelistsvar presenteras förändringen på följande sätt: "Förr fanns det doktorinnor och de hade tjänstefolk. Nu har läkarfrun egen utbildning men stora svårigheter att utöva sitt eget yrke p.g.a. läkarens oregelbundna arbete" (SLS 1493, 16). Citatet visar på en förändring från den tid då kvinnan fick status och en titel via sin man till att hon hade egen utbildning. Men utbildningen var ändå inte tillräcklig för att kvinnan skulle kunna utöva sitt yrke utan i exemplet ovan anpassade hon sig till familjens behov. Utbildning innebar således inte alltid en möjlighet till yrkesutövning. I en intervju omtalas också denna förändring gällande värderingar:

Förr ansåg ju mången att pojkar ska gå i skola. Flickorna kan stanna hemma, för de gifter sig och behöver ingen utbildning. Men, sedan började man inse att, att utbildning är bra. [...] Kvinnorna började gå i arbete, och kvinnorna började få utbildning. [...] Det ändrades nog väldigt från att man ibland hade ansett att kvinnor gör bara bankarbeten, de är bara bankfröknar eller postfröknar eller lärarinnor och sjukskötare, så började man inse att de kunde göra andra arbeten (IF mgt 2000/41).

"SÅ DET VAR BARA ATT TA TILLBAKA ANSÖKAN"

Ambitionen och önskan att yrkesutbilda sig framstår i vissa fall som aningen mödosam och ambivalent i materialet. Här är det speciellt två faktorer som

⁷ Systemet som innebar såväl andlig som ekonomisk gemenskap upplöstes år 1959. www.hdl.fi/fi/museo-ja-perinne/diakonissalaitoksen-historiaa.

påverkade utbildningsplanerna. För det första att studierna inte kunde inledas eftersom kvinnan ifråga var förlovad och för det andra att utbildning inte blev aktuell för att kärleken kom i vägen. Här är det alltså viljan att gifta sig som gjorde att utbildningsplanerna gick i stöpet. I frågelistmaterialet framgår hur en kvinna återtog sin ansökan till barnmorskeutbildningen för kärlekens skull:

Jag träffade min blivande man och det var kärlek vid första ögonkastet [...]. Vi hade inte så lång "friarid". Jag hade anmält mig till barnmorskeutbildningen i Helsingfors men min blivande man ville inte vänta så länge – 3 år. Han var 26 år och på 50-talet fick man inte vara förlovad om man skulle studera till barnmorska. Så det var bara att ta tillbaka ansökan (IF 2007/7:5).

I citatet framställer skribenten att hennes blivande man inte orkade vänta tre år på att hon skulle slutföra en yrkesutbildning. Liknande argument framkommer i intervjun med Nellie som också hade önsningar om att utbilda sig. Dessa planer lämnade hon eftersom hennes fästman inte orkade vänta så länge. I Sisko-Liisa Hänninens historik om barnmorskeyrket i Finland framkommer att änkor och gifta kvinnor sökte sig till barnmorskeutbildningen. Hon refererar till några fall av relegering från skolan mellan åren 1816–1833, som åtminstone delvis berodde på ingående av äktenskap. Enligt bestämmelserna från denna tid fanns ingenting stipulerat om att eleverna inte fick gifta sig, men uppenbarligen uppfattades det inte som något önskvärt. Hänninen konstaterar att en praxis med ingående av äktenskap som en giltig orsak till relegering etablerades för en period på hundra år. När denna praxis förlorade sin giltighet framkommer inte i historiken. I den förordning som infördes 1926 gällande barnmorskeelever framhölls följande krav på de ansökande till barnmorskeutbildningen, nämligen krav på ålder, grundutbildning, hälsa och att hennes liv skulle vara klanderfritt (Hänninen 1965: 79ff). Tydligt levde praxisen om att barnmorskeelever skulle vara ogifta kvar ännu på 1950-talet. Den bygger på en tanke om yrket som kall. För att helhjärtat kunna ägna sig åt sitt arbete, skulle kvinnorna avstå från världslig lycka att bilda familj och istället viga sitt liv åt omvårdnaden av andra människor (Holmdahl 1997: 98ff).

Uttrycket "vänta så länge" i citatet ovan och i intervjun med Nellie innebar att mannen önskade gifta sig tidigare än de tre år som utbildningen skulle komma att ta. Orsakerna till detta uttrycks inte explicit, men man kan anta att det är fråga om att mannen inte ville vänta på äktenskapligt, sexuellt umgänge så länge. I intervjun med Nellie däremot sägs detta mera tydligt, att mannen var "het på gröten". Äktenskap som resulterade i barn ansågs inte kunna kombineras med utbildning. Men det är antagligen också fråga om att mannen ville gifta sig för att på så sätt av sin omgivning kunna uppfattas som en normal, ordentlig och pålitlig människa. I frågelistsvaret framhålls att mannen var

26 år gammal, ett påstående som kan tolkas som att det var en ålder då en man förväntades vara gift. I början av 1950-talet gifte sig kvinnorna i medeltal vid 23 års ålder medan männen gifte sig vid 25 års ålder (Lindgren & Ritamies 1994: 110). Kvinnan som citeras ovan lämnade sina planer på utbildning för kärlekens skull. Att vara ogift uppfattades som onormalt under denna tid (Danielsen 2002:47). Äktenskapet gav således mannen status som ordentlig och pålitlig man. I ett frågelistvar berättar en kvinna om ett oväntat frieri:

... han hade köpt ringar och ville att vi skulle förlova oss. På sätt och vis blev det ju ett resonemangsparti. Han hade en tjänst på hand som han ville tacka ja till, men han förutsattes vara gift och det var där skon klämde! (SLS 1875, 362).

Att ingå äktenskap innebar att agera så som man förväntas göra. Först då blev en man en pålitlig arbetstagare med ett ordnat liv enligt tidens synsätt. Även för kvinnans del handlade det både om normalitet och om status att gifta sig. Men det har också med ärlighet och ekonomisk status att göra.

I de intervjuer som jag gjort framkommer att kvinnorna i vissa fall valde bort yrkesutbildning för kärlekens skull. Wilma som arbetade på kontor borde ha gett sig iväg från sin hemtrakt för att slutföra en tvåårig kurs, men konstaterar att det inte blev något av eftersom kärleken kom i vägen (jfr Danielsen 2002: 36). Hon valde då att sluta sitt arbete på kontoret i samband med att hon gifte sig. Även Nellie framhåller att hennes tid på kontoret var medan hon var ogift, medan hon var fröken och inte fru. I materialet framkommer att äktenskap i unga år gjorde att utbildningsplanerna gick i stöpet:

Det ansågs att flickor skulle vara hemma och hjälpa till så det blev bara vanlig grundskola, ingenting annat utom då lantbruksskola, [...] där jag gick så på en utbildningslinje en vinter och hade planer på att fortsätta men sedan så gifte jag mig ganska ung och fick tre barn snabbt efter varandra så därför gick det i stöpet (IF mgt 1995/17)

Här var det således giftermål med påföljande barn som gjorde att utbildningsplanerna gick i stöpet. Det var ofta föräldrarna som stod för åsikterna om att kvinnorna skulle vänta med äktenskap tills utbildningen var klar. Detta ledde i vissa fall till hemliga förlovningar, att man lät kärleken gå före föräldrarnas krav men inte heller vågade visa det öppet inför dem (SLS 1875, 657ff). I materialet framkommer också i vissa fall att unga kvinnor förväntades förbli ogifta om de utbildade sig (Rautakilpi 2003: 215). Tanken om att en kvinna måste välja mellan äktenskap och yrkeskarriär fanns tydligt i vissa fall kvar ännu på 1950-talet (jfr Schänberg 2004: 22). De ogifta kvinnorna ansågs kunna ta ett större ansvar för de färdigheter som kvinnorna ansågs vara lämpade för bland annat inom vårdsektorn (Satka 1993: 61).

Ester som jag citerade inledningsvis, som *ville* och *skulle* bli något, fortsätter sin levnadsberättelse med utgångspunkt i sina dagboksanteckningar på följande sätt: "Jag har ett vackert och varmt hem, man och barn. [...] Jag har varit gift tre år med [mannen]. [Barnet] är det bästa som finns" (KLiv 1). Trots att hon inte ville gifta sig och få barn fann hon sig några år senare i rollen som hemmafru, med en äkta man och ett barn som hon omtalar med värme. I levnadsberättelsen framkommer inga kommentarer över varför och hur hennes ursprungliga plan gick i stöpet. En förklaring kan vara att hon mötte kärleken och gjorde som många andra, gifte sig och fick barn. Drömmen om utbildning och att bli "något" konkurrerar för kvinnorna med en annan dröm, drömmen om en äkta man, ett hem och barn. På så vis kan dessa små berättelser ses i relation till två stora och konkurrerande berättelser, den om utbildning och den om äktenskap som normalitet. Uttrycket att bli "något" hänger ihop med föreställningen om att hemma "är" man medan arbetar "gör" man (Gisselberg 1985: 130ff). Att vara "något" är något mer än att vara, det innebär ett görande.

Kvinnans väg till att skapa sig en yrkesutbildning och på så sätt ett eget rum gestaltas på olika sätt. Dels handlar det om den stora berättelsen om utbildning och yrkesutbildning som något centralt, modernt och önskvärt för unga, urbana kvinnor på 1950-talet. Till denna relaterar kvinnorna i mitt material på olika sätt, endera genom att acceptera normen om att yrkesutbildning ger en framtid eller genom att ge den

mindre vikt. Dels handlar det om en genusordning där kvinnans utbildning sågs som mindre viktig eftersom kvinnor "bara" gifter sig. Denna norm ledde till olika strategier, i vissa fall till motstånd, i andra fall till anpassning genom att ta en lägre utbildning. De små berättelserna relaterar även till den stora berättelsen om kärlek och äktenskap som i vissa fall ledde till att kvinnorna förblev utan yrkesutbildning. Berättelsen om kärlek och äktenskap ter sig överordnad framför den om utbildning speciellt med tanke på att ett yrkesliv kunde genomföras också utan yrkesutbildning under denna tid.

Pedagogen Sirpa Ruohola har analyserat kvinnors benägenhet att utbilda sig i enlighet med utbildnings-traditioner som traderats från mor till dotter. Hennes analys visar att utbildningens betydelse för kvinnor i Finland under 1900-talet förändrades från att vara ett ideal, till ett verktyg och till slut vara en självklarhet. För den urbana medelklassen var utbildning en självklarhet tidigare än för landets befolkning över lag. Enligt Ruohola var utbildningsidealet på 1950-talet ett verktyg för att kunna bidra till den växande mängden arbetstillfällen inom servicesektorn (Ruohola 2012: 50f). I mitt material, som främst presenterar utbildningsidealen ur ett medelklassperspektiv, ter sig utbildning för unga kvinnor relativt självklar. Denna medförde ändå inte alla gånger ett yrkesliv. Om yrkesutbildning var ett sätt att skapa sig ett eget rum innebar äktenskapet och hemskapandet ett annat skapande av rum.

REFERENSER

Opublicerade

- Helsingfors, Svenska litteratursällskapets i Finland Folkkultursarkiv
SLS 1493 Frågelistan Våra vardagssysslor
SLS 1875 Frågelistan Giftermål och bröllop
Åbo, Åbo Akademi, Cultura, Folkloristiska samlingarna
IF 2000/7 Frågelistan Berätta om ditt 50-tal
Intervjuer från databasen Band (Trip) med sökorden Hemmafru, Bröllop, Äktenskap, Utbildning och Kvinn# och 1950-tal#
Intervjuer Elsa IF mgt 2010/3, Wilma IF mgt 2010/5, Ebba IF mgt 2010/6, Nellie IF mgt 2011/97
Åbo, Åbo Akademi, Institutet för kvinnoforskning
Berätta om ditt kvinnoliv. 1995 KLiv 1–130.

Publicerade

- Ahmed, Sara 2008. Open forum. Imaginary prohibitions – some preliminary remarks of the founding gestures of the “new materialism”. I: *European journal of women's studies* 15: 1.
Baier, Matthias & Måns Svensson 2009. *Om normer*, Malmö: Liber.
Danielsen, Hilde 2002. *Husmorhistorier. Norske husmødre om menn, barn og arbeid*, Oslo: Spartacus.
Degerman, Svea 1965. *Naiset, työelämä, yhteiskunta*. [Helsinki]. Suomen ammattijärjestö ry. *Femina* 1951, 1955, 1959.
Gisselberg, Margareta 1985. *Att stå vid spisen och föda barn. Om hushållsarbete som kvinnoarbete*. Umeå: Umeå universitet.
Gunnemark, Kerstin 1998. *Hembygd i storstad. Om vardagslivets och den lokala identitetens premisser*. Göteborg: Göteborgs universitet.
Haavio-Mannila, Elina 1968. *Suomalainen nainen ja mies. Asema ja muuttuvat roolit*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
Hagemann, Gro & Hege Roll-Hansen 2005. Introduction. Twentieth-century housewives. Meanings and implication of unpaid work. I: *Twentieth-century housewives. Meanings and implication of unpaid work*. Red. Gro Hagemann & Hege Roll-Hansen, Oslo. Unipub forlag.
Halila, Anja 1956. Suomen naisen opintie. I: *Naisen kirja*, 2:a uppl. Red. Martta Eskelinen. Helsinki: Otava, s. 9–23.
Hemmets veckotidning 1951, 1955, 1959.
Holmdahl, Barbro 1997. *Sjuksköterskans historia. Från siukwacterska till omvårdnadsdoktor*, Stockholm: Liber.
Holmila, Antero 2008. Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muototuminen Suomen lehdistössä 1944–1945. I: *Elore* 2/2008, s. 1–20.
Hytönen, Kirsi-Maria & Eerika Koskinen-Koivisto 2011. Johdanto: Miehet ja naiset suomalaisessa palkkatyössä ja sen tutkimuksessa I: *Työtä tekee mies, nainen*. Red. Kirsi-Maria Hytönen & Eerika Koskinen-Koivisto, Jyväskylä: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, s. 7–23.
Hänninen, Siski-Liisa 1965. *Kättilötyön vaiheita*, Helsinki: Otava.
Jallinoja, Riitta 1985. Miehet ja naiset. I: *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Red. Tapani Valkonen et al. Juva: WSOY, s. 243–270.
Jauhiainen, Annukka 1998. Työväen tyttöjen kasvatusta naiskansalaiseksi. I: *Onko sukupuolella väliä?* Red. Annukka Jauhiainen et al. Turku: Turun Yliopisto.
Julkunen, Raija 1999. Gender, work, welfare state. Finland in comparison. I: *Women in Finland*. Helsinki: Otava, s. 79–100.
Kaarinen, Mervi 2001. Ammattia vai perhettä varten. Tyttöjen ammattikoulutus 1920–30-luvulla. I: *Ammattia oppimassa*. Red. Anu-Hanna Anttila & Anu Suoranta. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, s. 120–143.
Kallioniemi, Jouni 2003. *Hemmafronten 1939 – 1945*. Åbo: Gummerus.

- Korppi-Tommola, Aura 2004. Naisliikkeen ja naishistorian vuorovaikutus. I: *Tieteessä tapahtuu* 2004/2. <http://www.tieteessatapahtuu.fi/0204/korppitommola.pdf>
- Korppi-Tommola, Aura 2001. *Tabdolla ja tunteella tasa-arvoa*. Naisjärjestön keskusliitto 1911–2001. Helsinki: Naisjärjestön keskusliitto.
- Kuikka, Martti T. 1991. *Suomalaisen koulutuksen vaiheet*. Helsinki: Otava.
- Lampinen, Osmo 2000. *Suomen koulutusjärjestelmän kehitys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lindgren, Jarl & Marketta Ritamies 1994. Parisuhteet ja perhe. I: *Suomen väestö*. Red. Seppo Koskinen et al. Helsinki: Gaudeamus, s. 107–149.
- Lindqvist, Yrsa 2001. *Gränsfolkets barn. Finlandssvensk självhävdelse i kulturanalytiskt perspektiv*. Red. Anna-Maria Åström et al. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.
- Lönnqvist, Bo 2001. *Kvinnoborgen Högvalla – en civilisationsprocess*, Helsingfors: Schildts.
- Marander-Eklund, Lena & Ann-Catrin Östman 2011. Biografiska betydelser. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser. I: *Biografiska betydelser. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Red. Lena Marander-Eklund & Ann-Catrin Östman. Hedemora: Gidlund, s. 7–20.
- Myrdal, Alva & Viola Klein 1957. *Kvinnans två roller*. Stockholm: Tidens.
- Naisen kirja. *Nykyaikaisen naisen tietokirja* 1956. Red. Martta Eskelinen. 2: uppl., Helsinki: Otava.
- Naisten asemaa tutkivan komitean mietintö* 1970. Komiteamietintö 1970: A 8. Helsinki: [Valtioneuvoston kanslia].
- Nylund, Skog Susanne 2002. *Ambivalenta upplevelser & mångtydiga berättelser. En etnologisk studie av barnafödande*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Ollila, Anne 1990. Perhe – ura vai vankila. I: *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*. Red. Kari Immonen. Helsinki: Otava, s. 263–347.
- Ollila, Anne 1998. *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Rautakilpi, Sirkku 2003. Kouluttamattomuus ja elämänkulku. Niukan koulutuksen vaikutus elämänkulkuun Suomessa vuosina 1900–2000. Kouluttamattomien itsensä kuvaamana. I: *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä*. Red. Risto Rinne & Joel Kivirauma. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, s. 199–246.
- Ruohola, Sirpa 2012. *Äidiltä tyttärelle. Koulutuskulttuurisia siirtymiä neljässä sukupolvessa*. Turku: Turun Yliopisto.
- Samooja, Martti 1956. Mihin ammattiin? I: *Naisen kirja*. 2:a uppl. Red. Martta Eskelinen. Helsinki: Otava, s. 33–63.
- Satka, Mirja 1993. Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. I: *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Red. Pertti Haapala. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 1993, s. 57–73.
- Satka, Mirja 1994. Sota-ajan naiskansalaisen ihanteet naisjärjestöjen arjessa. I: *Naisten hyvinvointivaltio*. Red. Anneli Anttonen et al. Tampere: Vastapaino, s. 57–73.
- Schänberg, Ingela 2004. *De dubbla budskapen. Kvinnors bildning och utbildning i Sverige under 1800- och 1900-talen*. Lund: Studentlitteratur.
- Suonoja, Kyösti 1992. Kansalaisten parhaaksi – yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö 1939–1992, I: *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Pekka Haatanen & Kyösti Suonoja. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, s. 323–752.
- Tunkelo, A. 1933. Giftna kvinnor som yrkesutövare I: *Statistikcentralen nr 10*, Helsinki.
- Tuomaala, Saara 2004. *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskouluin ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca historica. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Waris, Heikki 1961. *Sambället Finland*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Wilkama, Sisko 1940. Piirteitä naissivistyksemme periaatteiden kehityksen alkutaipaleelta. I: *Kasvatus ja koulu* 26/1940, s. 137–146.
- Wikander, Ulla 1999. *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950. Genus, makt och arbetsdelning*, Stockholm: Atlas Akademi.
- Woolf, Virginia, 1991[1929]. *Ett eget rum*. Stockholm: Tidens.
- www.hdl.fi/fi/museo-ja-perinne/diakonissalaitoksen-historiaa. Hämtat 12.10.2011.